

„Összekuporgatott reményeink takarékkönyve” – Csoóri Sándor

Fejedelemnek kijáró körülmények között temettük el a költőt – az egyik búcsúztató beszédben el is hangzott: költőfejedelem volt. Ha „csak” költő, író lett volna, még ha „fejedelmi” is, bármekkora jelentőségű volna is életműve, szerényebb, családiasabb, „civilebb” lett volna a rituálé. Csakhogy Csoóri Sándornak kivételes szerep jutott a múlt század második felében a történelmi folyamatokban, és a valahai történelemkönyveknek épp úgy szereplője lesz, mint az irodalomtörténeteknek. Ezt a Csoóri Sándort temettük az Óbudai temetőben, a költőt talán most, amikor íróársai búcsúznak tőle ezeken a lapokon.

Pécsi Györgyi *A megélt teljesség költészete* című tanulmányában 2011-ben így írta le e kettősséget: „A köz ügyeiben zaklatott nyugtalansággal megszólaló, »rebellis« költőszerep kultikus aurája legtöbbször behatárolja az olvasást, értelmezést. [...] Számomra sem *csak* költő és esszéíró Csoóri Sándor – műveivel eszmélkedésem legfogékonyabb éveiben találkoztam, versei, esszéi, filmjei világtapasztalatom és személyes emlékezetem részévé váltak. [...] ám idővel a művek aktualitása elhomályosul, az egykor volt fontos üzenetnek a mai olvasó számára már nincs valóságos, eleven jelentése – a vers viszont, ha érvényes költészet, ma is megszólít. A *Jók voltunk, jók és engedelmesek* Csoóri-verset például a szabadságdeficit Kádár-korban önfeladó, elgyávuló megjuhászosodásunk provokációjaként olvastuk – a kor elmúlt, de egyetemes és mindig aktuális a vers öngyötrő dilemmája: az, hogy sors- és létrontás, ha elfogadjuk integritásunk korlátozását és személyes alávetettségünket.”

Természetesen nemcsak a fenti sorok írója és nemzedéktársai, hanem más nemzedékekből is nagyon sokan függesztették szemüket Csoórirra, kapták tőle a szellemi és erkölcsi impulzusokat, el is várva, szinte ki is követelve tőle a népapostol és a mozgalmi vezér Illyés Gyula halálával megüresedett helyének elfoglalását. Nem mintha Illyés is akarta volna a vezérséget, belőle is mostoha történelmünk hiánybetegségei, például a hiteles politikai népképviselőt, a rátermett nemzeti politikusok hiánya miatt faragott a sebzett, de még érző magyar

tudat szellemi törzsfőt. Hogy is írt Csoóri erről a felé áramló, belé kapaszkodó tömegigényről: „...csak azért biztattak, hogy ne önmagukat kelljen. Sőt, azért, hogy a későbbiekben legyen erkölcsi alapjuk kihasználni. Ütőkártyájuk? Inkább összekuporgatott reményeik takarékkönyve voltam” (*Levél egy jóakaróhoz!*, 1966).

Bizony, már 1966-ban érezte a külső nyomást a „szerep” felé, holott a *belső* nyomás: ösztönös érdeklődése az elhagyott világ, a falu sorsa iránt éppen eléggé determinálta ugyanarra a posztra: a nép szószólójának kellett lennie. Ezt persze írásban akarta véghezvinni, világosan tudta, hogy írónak az írás nyit tért a „forradalomra”, mégis kikerülhetetlenül a politika tereire sodródott át.

Tanúja voltam, ahogy Illyés Gyula mintegy átadta neki a megbízatást nemzedéke megszervezésére. A *Hitel* folyóirat megfogadásakor, Németh Lászlóné, Ella néni lakásában, baráti társaságban, amelynek azért mindig valami „elintézendő dolga” volt – Ella néni pontosan tudta, mikor, miért, kiket kell összehívnia a vacsoraasztalához. Akkor éppen egy új folyóirat kiverekedése volt a cél. Illyés a maga tréfásra hangolt modorában, mintegy ironikusan eltűzözve az „aggmester” számon kérő, oktató fellépését, korholta a fiatalokat, Csoórit elsősorban, hogy lassan már megöregszenek, jócskán középkorúak, és még nem sikerült létrehozniuk egy nemzedéki folyóiratot. Márpedig egy nemzedék akkor tud felnőni önmagához, ha fel tud sorakozni egy folyóirat körül. Csoóri kissé elképedten fogadta, hogy Illyés úgy tesz, mintha nem ő is ugyanabban a diktatúrában élt volna, amelyben mindenkit megfosztottak a csoportosulás szabadságától, minden betű ezer szűrőn ment át, míg nyomdafestéket kapott. (Így utólag jut eszembe: hiszen még az a vacsorázó társaság is törvényt sértett akkor, többen voltunk, mint ahány ember még engedélykérési kötelezettség nélkül gyülekezhetett.) De persze nem a jogos mentség számított akkor, hanem a pontosan kirajzolódó feladat: meg kell indítani egy folyóirat engedélyezéséért a küzdelmet. Ebben Illyés már Csoórinak adta át – a vezérsüveget? – a hámat. Húzzon ő.

Ezekben az években sokszor hallottam „megszólni” Csoórit, amiért vezérkedik, a széplelkek még szilenciumát is úgy vették, mintha maga választotta politikai szerep volna. A hatalomhoz vezető út egyik állomása. Sem ők, akik politikától bepizskolt személynek látták Csoórit, sem azok a „hadak”, amelyek vezérként tolták volna maguk elé a sokszor és súlyosan megsértett költőt, nem figyeltek vallomására:

„Több mint harminc éven át tudtam, éreztem, hogy a politika hadifogságában sínylődom, de az utolsó két esztendőben kikényszerített írás- és vélemény-szabadság következtében egyre határozottabban kezdtem bízni a saját fölszabadulásomban. Abban, hogy a közéletiség kényszerzubbonyát meglazíthatom magamon, s a politika csupán a maga természetes helyét és szerepét foglalja el majd életemben” (*„Világhiány”, 1990*). Nem sikerült felszabadulnia, sőt, még többet kezdett felfalni belőle a politika: „... azt akarja, hogy mindenhez értsek: a joghoz, a közgazdasághoz, a pénzpolitika gyanús és robbanékony kérdéseire, eközben persze maradjak még író is, aki csak úgy mellékesen könnyed csodákra képes, hisz ha akarja, két botra kötve, tavaszi transzparenszé tudja átváltoztatni március első szívárványát is”.

Az idézet utolsó sora perdöntő bizonyíték, hogy az utóbbit, a csodatételt bárki teljes joggal várta el Csoóritól: visszavonhatatlanul két botra kötötte a szívrávnót... Nem akármilyen költő volt prózában is.

Az a személyiség, akit önmagunkként viselünk, és a világ szeme elé tartunk, mindenkinél, a legegyszerűbb embernél is megalkotott személyiség. Szerep. És ha belegondolunk, rájöhetünk, hogy nem minden ízében saját akaratunkból jött létre. Kényszerhelyzetek, családi, munkahelyi elvárások, egy-egy ember: barát, lelkiatya, olvasmány hatására lettek eszményeink, céljaink, amelyek kifomáltak minket. Szerencsés ember, aki élete során soha nem kerül olyan tükör elé, amelyben nem látszik. Szerencsés, ha mindvégig – ahogy mondani szokták – azonos önmagával. Szerencsés az is, akit magával sodor a szerep, és a tükörben azt látja, amit akar; neki sincs problémája az énképével, de nem azért, mert sikerült összhangban maradnia belső sugallataival, hanem azért, mert maradéktalanul elhiszi önnön hazugságait. Csoóri Sándor nem volt szerencsésnek mondható egyik módon sem. Éberén figyelt, aggályosan mérlegelt mindent, amit tett vagy mondott. Önreflexív volt, eredendően, kezdetektől, hiszen már egy 1966-os jegyzetében, egyébként egy spanyol költőről szólva, leírja önjelmező kérdéseit: „Mi ez a kimeríthetetlen nyugtalanság? Az igazság megszállott keresése? Vagy éppen az örökös egyensúlyra való törekvés, hogy a mérleg másik serpenyője sose maradjon üresen?” (*A költő és a majompofa*).

A mérleg másik serpenyője sose maradjon üresen. A legtisztességesebb program egy mai értelmiséginek, akár művész, akár agronómus vagy netán politikus.

Lapozva korai jegyzeteit egy másik miniatűr önjelmezésre is rábukkantam. Faluhelyen már 1964-ben is csak az asszonyok jártak templomba. Egyetlen férfiember tart velük. „Ez a csöndességtől fölmagasztosult paraszt nem azért jár templomba, mert vallásos, nem is azért, mert a papjáért rajong, hanem mert aggódik, mi lesz, ha a vénasszonyokon kívül mindenki föl hagy a templomba járással. Nem lesz, aki ismerné és énekelni tudná a gyászszóltárokat... Ő csak azért jár, hogy legyen valaki” (*Üvegcserépek*).

Nem vitás, ez is szerepvállalás, mondhatni, egy szerep eljátszása. Muszájherkuleség. Csoóri is így töltötte be szerepét, eredendő elhivatottságból, a vezérsüveget, a fejedelmi koronát mi adtuk neki, mi szorultunk rá, hogy valaki fejére tehesse.

Most nem látszik a szemhatáron fejedelmi költőutód. Sokan ezen sopánkodnak. Én nem bánom. A hiány talán rávesz minket, hogy jobban bánjunk a mérlegekkel, gondoljunk a másik serpenyőjükre is, s hogy megtegyünk dolgokat csak azért, hogy legyen valaki, aki megteszi.